

Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori¹

1 Innledning

Emnet for denne artikkelen er noen endringer i genussystemet (eller kanskje heller -systemene) i skandinavisk i lys av grammatikaliseringsteori.

I avsnitt 2 gis det et oversyn over disse endringene. Tidligere forskning blir summarisk behandlet i avsnitt 3. Avsnitt 4 skal vise hvordan et grammatikaliseringperspektiv kan være gagnlig for å få en nærmere forståelse av disse endringene. Omvendt ser det likevel også ut til at de skandinaviske genusedringene kan gi oss en utdypet forståelse av et punkt i grammatikaliseringsteori (om en da kan kalle det en teori); det er emne for avsnitt 5. Til slutt kommer et sammendrag (avsnitt 6).

Et ledemotiv i artikkelen er at grammatikalisering samhandler med andre former for språkendring. På den ene siden skal jeg betone hvordan de tre endringene vi skal se på, gir mening i et samlet grammatikaliseringperspektiv; på den annen side ønsker jeg å betone at grammatikalisering aleine ikke er tilstrekkelig forklaring av disse endringene.

Det kan være tjenlig å forklare enkelte termer. Termen "bøyingsklasse" vil her bli brukt på en nokså tradisjonell måte, om klasser av ord som bøyes likt. Termen "genus" vil bli brukt på en kanskje noe mindre tradisjonell måte. Vi skal følge Corbett (1991: 1) i å regne med at genus er klasser av substantiver som viser seg i hvordan tilhørende ord ter seg ("classes of nouns, reflected in the behavior of associated words"), eller med andre ord at genus er kongruensklasser, men vi antar at også bestemthetsuffiksene i ental (som svensk *-en* og *-et*) kan regnes som eksponenter for genus, men bare så lenge disse suffiksene korrelerer med

¹ For kommentarer og hjelp takker jeg tilhørere i Leuven, Oslo, Amsterdam og Stockholm, dessuten Östen Dahl, Jan Terje Faarlund, Bettina Jobin, Laila Sakshaug, Caroline Sandström, Rolf Theil og sist, men ikke minst, en anonym referent. Jeg har ikke fulgt alle gode råd, så feil og mangler er mine egne.

kongruensegenskaper. Dette er i tråd med Dahl (2000b: 583 ff.) og Enger (2004), men det følger ikke egentlig av Corbetts definisjon.

Wurzel (1986) antyder at det kan finnes opp til tre substantivklassifiseringer innafor ett og samme språk. Disse kaller han KL 1, som for skandinaviske språk grovt er deklinasjon; KL 2, som for skandinaviske språk grovt er genus internt i substantivfrasen, altså unntatt anaforisk kongruens, og KL 3, som altså er anaforisk kongruens, pronomenerbruk. Tala viser til "lag" av grammatikalisering; KL 1 antas altså å være eldre enn KL 2, som er eldre enn KL 3. Ut fra Wurzels terminologi ville altså for eksempel svensk *-ar* vs. *-or* regnes til KL 1 (klassifikasjon 1), *den gröna bilen* vs. *det gröna huset* til KL 2 og valget mellom *hon* og *den* til KL 3. I Dahls terminologi er KL 2 leksikalsk genus, mens KL 3 er referensielt genus. Leksikalsk genus er noe leksemer har, mens referensielt genus er noe nominalfraser har. Om vi vil forklare hvorfor det heter *ett statsråd* i svensk, vil vi vel si at nøytrum er en egenskap ved leksemet *statsråd*; om vi derimot vil forklare at det går an å si *statsrådet – hon*, må vi vise til egenskaper ved nominalfrasens referent. Å regne valget mellom pronomener som utslag av genus er ellers litt uvanlig ut fra den forståelsen av genus vi tradisjonelt har bygd på (og merk at Wurzel skiller mellom KL 2 og KL 3), men er i tråd med både Corbett (1991) og Dahl (2000a,b) og mye annen nyere forskning.

2 Kort oversyn over endringene

Endringene vi skal se på, er vel kjente fra litteraturen. De er ikke gjennomført i all skandinavisk, men det er gagnlig å se dem i sammenheng.

Endring 1

Det pronomielle genussystemet utvides, og distinksjonen animat – inanimat blir viktigere for pronomenerbruken. Et nytt system for pronominell referanse til inanimata oppstår, mens mer konservative varianter av skandinavisk (som islandsk og en del norske dialekter) har tre genus ved pronomener, har mer innoverende varianter (som dansk og svensk standardspråk) fire. Jamfør

norrønt	standardsvensk
<i>sunrinn – hann</i>	<i>sonen – han</i>
<i>armrinn – hann</i>	<i>armen – den</i>
<i>kerlingin – hon</i>	<i>käringen – hon</i>

<i>reimin – hon</i>	<i>remmen – den</i>
<i>barnit – that</i>	<i>barnet – det</i>

Denne overgangen har funnet sted til forskjellige tider på forskjellige steder. I svensk skriftspråk ("offisiell prosa") finner Davidson (1990: 50) at den i stor grad skjer på 1500- og 1600-talet. Etter endringa blir det tidligere demonstrative *den* brukt som personlig pronomen for inanimate ikke-nøytra.²

Nå var nok det pronomielle genussystemet noe mer liberalt i norrønt, i den forstand at valget av pronomen neppe var fullt så regelmessig og mekanisk som jeg gir inntrykk av her (jf. avsnitt 4.3), men oversikten viser iallfall kontrasten mot mer innoverende varianter.

Endring 2

Gammalt maskulinum og gammalt femininum faller sammen til ett genus, som formelt ser ut som det gamle maskulinum. Mens mer konservative varianter av nordisk (som islandsk, færøysk og nær sagt alle norske dialekter) har tre leksikalske genus, har mer innoverende (som dansk standardsspråk, standardsvensk og den norske bergensdialekten) altså to. Jamfør

norrønt	standardsvensk
<i>einn armr</i>	<i>en arm</i>
<i>ein reim</i>	<i>en rem</i>
<i>eitt barn</i>	<i>ett barn</i>

Igjen varierer dateringa av overgangen etter hvilken variant av skandinavisk vi taler om, men for alle varianter gjelder det at endringa etter tradisjonell oppfatning ikke er fonologisk motivert. Ingenting hender med nøytrum.

Endring 3

Såkalte pannekakesetninger har oppstått, jf. norsk *Pannekaker er godt, Grammatikk er morosamt*. Dette regnes gjerne som en forholdsvis fersk innovasjon i skandinavisk, kanskje er den så sein som 1800-talet. Det antyder iallfall Widmark (1966: 91 ff.), som her bygger på Wellander (1955: 12).

² Man kunne kanskje også tenkt seg at det var den såkalt foranstilte artikkelen som var opphavet til det personlige pronomenet, men Davidson (1990: 22 f., 30) går ikke ut fra det, og vi følger han.

3 Kort om tidligere forskning

Det er selvfølgelig ikke originalt å spørre hvorfor de tre endringene i avsnitt 2 har funnet sted. Likevel er det markert forskjellige svar også i den nyere litteraturen. For eksempel er Davidson (1990) eksplisitt skeptisk til "eksterne" (les: sosiolingvistiske, kontaktorienterte, i motsetning til grammatikk-interne eller strukturelle) forklaringer av endring 1 i svensk. Etter Davidsons syn ligger bevisbyrden på den som måtte mene at endring 1 skyldes kontakt; så lenge det ikke er klart hvordan endring 1 spredte seg fra Danmark til Sverige, er ei "intern" forklaring å foretrekke. Davidson antar altså parallell innovasjon.

Derimot betoner både M. Pedersen (1999), Jahr (2001) og Nesse (2002: 214–232) at endring 2 kan henge sammen med kontakt; de legger altså vekt på "eksterne" aspekter. Mer generelt sier også Aikhenvald (2000: 386) at språkkontakt kan føre til reduksjon av substantivkategorisering. (Jamfør også Enger 1999: 390 ff.)

I denne artikkelen skal vi fokusere på "interne" aspekter ved endringene. Dermed er det ikke sagt at sosiolingvistiske tilnærminger til endringene er ugyldige. Tvert imot er det mye som taler for at kontakt har vært relevant i noen grad, iallfall ser det slik ut for norsk. Ei sosiolingvistisk tilnærming til endringene gjør likevel ikke ei "intern" tilnærming overflødig. Faktisk er det jo tale om beskrivelser innafor ulike perspektiv og med delvis ulike formål.

Etter mitt skjønn kan likevel ei tilnærming basert på grammatikalisering være lettere å forene med sosiolingvistiske innsikter enn mange andre såkalt interne synsmåter. Grunnen er at grammatikalisering er "smittsomt" (jf. Dahl 2001: 122), slik at det ikke er noen grunn til å vente at et grammatikaliseringsscenario og et kontaktscenario skal utelukke hverandre. Det grammatikaliseringsperspektivet jeg skal legge an på skandinaviske genusendringer, må altså ikke forstås som et alternativ til sosiolingvistisk orienterte beskrivelser; forhåpentligvis kan det heller ses på som to supplerende synsmåter.

Mer generelt er det også grunn til å være skeptisk til en dikotomi der endringer må regnes som enten interne (strukturelle) eller eksterne (sosiolingvistiske); årsakene kan det derimot stundom være metodisk tjenlig å plassere i disse to hovedgruppene (jf. f.eks. Dorian 1993, Wurzel 1994 og Woods 2001 for litt mer diskusjon av dette klas-siske problemet).

Hvilken rolle spiller kasus?

Ettersom vi altså skal fokusere på "interne" aspekter, skal vi se litt nærmere på en hypotese som har vært satt fram for endring nummer 1 av Davidson (1990: 148):

Det är svårt att finna forskare som explicit uttalar att kasusbortfallet under yngre fornsvensk tid varit en förutsättning för att också grammatiskt *han/hon* skulle försvinna som sakpronomen. Ändå kan man misstänka att så varit fallet. När substantivens kasusböjning i stort sett var borta, behövde man nämligen inte känna till substantivens genus för att kunna dela ut kasusändelser enligt olika deklinationer.

Det är möjligt att vi här har ett fall på vilket Lightfoots [...] transparensprincip kan tillämpas. Enligt denna reformeras grammatiken, när vissa regler ter sig onödiga och omotiverade för språkbrukarna. Det var så det förhöll sig, när sambandet mellan genus och kasus upplöstes. Substantivens genusregler fick motivera sin egen existens. De uppvisade stor komplexitet och måste verka ändamålslösa, om de skulle läras och tillämpas bara för den språkliga formalitetens skull.

Etter mitt skjønn er denne hypotesen ikke så tiltalende. Riktignok er det uklart hvorfor genus fins, men grunnen kan neppe være at genus skal være en støttekategori for å finne fram til kasussuffiks; det virker rimelig å tru at genus, liksom andre språklige kategorier, har en funksjon (jf. også Dahl 2002). Davidsons syn er ikke unikt; liknende tanker har vært hevdet av Meillet, som så genus som et uheldig slumpetreff i språkhistoria, og som mente genus hadde som primær funksjon å skille kasus. Mot dette synet kan det blant annet innvendes at i niger-kongo-språk er det store genussystemer, mens kasus mangler helt i disse språka. Det virker mer rimelig å si med Claudi (1985: 29) at det må finnes mer plausible forklaringer på det at genussystemer oppstår. Etter Davidsons hypotese blir det også vanskelig å forstå hvorfor nøytrum ikke ble berørt av endringene. Inntil videre er det altså grunn til skepsis til Davidsons forklaringshypotese.

Nå kan det nok være ei eller annen form for samband mellom hva som hender med genus og hva som hender med kasus, men iblant gir det bedre mening å se to endringer som relaterte og som utslag av noe tredje enn å vente at den ene av endringene skal forklare den andre (jf. Lehmann 1985: 312 f.). Dessuten er det annet problem med denne koplinga, også om vi forsøker å justere hypotesen: Det blir gjerne sagt at det er et samband mellom genus og "fusjonerende" språk (jf. Corbett 1991: 137), og ettersom nordisk for tusen år siden var mer fusjonerende (altså min-

dre "analytisk") enn skandinavisk er i dag, er det kanskje ikke så uventet at genussystemet er redusert? Faktisk foreslår Dressler (1985: 17) et slikt resonnement for romansk: "since Latin is strongly inflecting, yet Italian only weakly inflecting, it must not surprise us that Italian has reduced the category of gender by reducing neuter". Argumentasjonen er forståelig, men det spørres om den bør godtas. Ifølge Claudi (1985: 141–44) kan genus oppstå i alle språk, også "isolerende". Hun mener å ha funnet eksempler på isolerende språk med genus i Afrika.

4 Et grammatikaliseringperspektiv

Påstanden i det følgende er at det er et samband mellom de tre endringene vi har sett på i avsnitt 2, og at et grammatikaliseringperspektiv er nyttig for å se endringene i sammenheng snarere enn som tre enkelt-hendelser. Både Claudi (1985) og Wurzel (1986) har vist at et grammatikaliseringperspektiv er nyttig i diakrone studier av genus og substantivklasser. Med et mer synkront perspektiv er verdien av grammatikaliseringsteori for skandinavisk genus forfektet av Dahl (2000a, 2000b, 2001) og Jobin (2004).

4.1 Om endring 1

Endring 1 innebærer at det gamle demonstrativet *den* kommer inn i paradigmet for personlige pronomen. Det blir brukt primært til å vise til ikke-menneskelige (eventuelt inanimate) entiteter av ikke-nøytralt genus. Dermed forsterkes semantikken bakom *han* og *hun*; disse to pronomena blir etter endringa brukt for et mindre sett av referenter, og blir tydeligere enn før forbundet med animater, særlig mennesker. Ettersom animathet var relevant for genussystemet også på forhånd, kan endring 1 i grammatikaliseringsterminologi betraktes som fornyelse ("renovation", Lehmann 1982/1995: 19–22).

Når *han/hun* erstattes av *den*, er dette for øvrig et unntak fra en allmenn tendens ved grammatikalisering.³ Det vanlige er nemlig ifølge Lüdtkke (1980: 87) at de nye formene som erstatter eldre, er "fonologisk mer", altså lengre.

Det er ikke uvanlig at demonstrativer tas i bruk som personlige pronomen (Lehmann 1982/1995: 37 f.), Corbett (1991: 311) nevner parallelle

³ Endringa er ellers drøftet fra en annen vinkel av Nessel & Enger (2002).

eksempler fra latvisk og persisk. Endring 1 er dermed ikke noe særstyk; flere tverrspråklige paralleller er å finne hos Aikhenvald (2000: 369). Endring 1 kan analyseres som grammatikalisering fordi pronomenet *den* mister den emfasen det gjerne har som demonstrativ, både semantisk og fonologisk. Det er kanskje mindre åpenbart at her er tale om semantisk bleiking, men et argument er at et demonstrativ kan brukes når en vil signalisere noe som ikke er forventet; dermed har det større informasjonsverdi.

Davidson (1990: kapittel 6) har kartlagt endring 1 for eldre nysvensk skriftspråk. Han sier i oppsummeringa (s. 125 f.) at *han/hon* holdt seg lenger i blant annet følgende kontekster:

- når substantivet stod i bestemt
- når substantivet var konkret
- når substantivet betegnet noe som var romslig eller psykologisk nær menneskene (slik Davidson sjøl påpeker, henger dette sammen med konkrethet)

Omvendt kom altså *den* tidligere inn om substantivet det skulle vise til var ubestemt, abstrakt eller langt unna. En faktor som er irrelevant for Davidson, men som er relevant for oss, og dessuten fullstendig ukontroversiell, er

- animathet (jf. også Sandström 2001)

Konkrethet er interessant, også fordi det er blitt hevdet at denne faktoren spiller en viss rolle både for endring 1 og endring 2 i moderne norsk. I nynorsk skriftspråk i dag er det iallfall en viss tendens til at *den* blir brukt mer om abstrakter enn om konkrete, ifølge Faarlund o.fl. (1997: 327), som mener denne tendensen — som jo er endring 1 — skyldes påvirkning fra bokmål. For endring 2 sier Faarlund o.fl. (1997: 151) at femininum blir brukt mer ved konkrete substantiver i bokmål enn ved abstrakte. Det er altså mer sannsynlig i innoverende dialekter og bokmål at femininum skal dukke opp ved det konkrete substantivet *geit* enn ved det abstrakte substantivet *ærlighet*, enda begge jo er feminine i mer konservative dialekter og nynorsk. Femininum har altså holdt seg best ved det konkrete substantivet.⁴

Om resonnementet så langt holder, er det interessant at en og samme

⁴ Her kan det innvendes at bokmålet ikke opprinnelig har hatt tre genus, sånn at dette ikke er ei "naturlig" historisk utvikling som de andre. Denne innvendinga er likevel ikke substansiell. Når bokmålet fra 1938 til 1981 hadde femininum som obligatorisk leksikalsk genus ved visse konkrete eller "heimlige" ord, var det etter mitt syn neppe et reint papirpå-

faktor, nemlig konkrethet, er relevant i ulike varianter av skandinavisk til ulike tider (svensk skrevet i Sverige mellom 1500 og 1900, varianter av norsk skrevet og talt i Norge i dag). Dette indikerer at ikke bare kontakt, men også interne faktorer er relevante for endringa. At konkrethet er relevant både for endring 1 og for endring 2, indikerer at de to endringene er relaterte, og bekrefter dermed at det er rimelig å se samband mellom endringene.

Faktorer som bestemthet, konkrethet og animathet kan samles under ei og samme overskrift, enten denne overskrifta måtte bli animathets-hierarkiet eller individueringsskalaen (jf. f.eks. Comrie 1989 eller Sasse 1993).

4.2 Om endring 2

Endring 2 innebærer at femininum faller sammen med maskulinum. På en måte er det kanskje ikke så uventet at det er maskulinum og femininum som faller sammen, og ikke for eksempel maskulinum og nøytrum. Maskulinum og femininum er de to animate genus, og de har mye felles når det gjelder formell merking allerede før endring 2.⁵

Sammenfallet mellom maskulinum og femininum kan — iallfall i norsk — vanskelig forklares ved å se på femininum som "mest markert". Det var for eksempel ikke femininum som var det kvantitativt minste genuset i norrønt; ifølge Beito (1954: 2) var det nøytrum.⁶

Endring 2 kan betraktes som en slags de-semantisering, iallfall for det Corbett (1991) betegner som den semantiske kjernen i genussystemer, nemlig ord for mennesker. Før endringa var det en distinksjon [+/- feminin]; etterpå er den gått tapt. Corbett (1991: 317) sier at "When a gender is lost, this may well make the assignment system for the remaining genders less clear in terms of semantics." På én måte er det dette som hender ved endring 2, siden sambandet med såkalt naturlig genus eller

funn. Normen gjenspeilte snarere et talemål som fantes i Norge, hos en del av dem som normerte bokmålet. Og dette talemålet er det etter mitt skjønn rimelig å regne som norsk. Dessuten: Det som var normert i bokmålet, det var jo at en kunne skrive *ærligheten*, men skulle skrive *geita*. Men det vil også være en viss korrelasjon med referensielt genus her, idet det virker rimeligere å skrive *ærligheten* – *den*, *geita* – *hun*, og dette har meg bekjent ikke vært utsatt for normering.

⁵ Dermed er ikke sagt at dette var den eneste måten genussystemet kunne utvikle seg på. Romanske språk har også hatt et tregenussystem, men det har utviklet seg annerledes; der er det jamt over nøytrum som har falt bort. Jf. 4.2.4.

⁶ Når det gjelder svensk, sier derimot Davidson (1990: 43) at femininum hadde flere medlemmer enn maskulinum. Om så er, er det ganske overraskende, og flere har undret seg over dette. Jf. Sandström (2000: 804.)

sexus går tapt. På den annen side blir sammenhengen mellom genus og animathet tydeligere, i det ord for mennesker etter endring 2 ikke lenger er fordelt over to ulike genus. Slik sett blir tilordningsreglene for genus ikke så mye mer uklare likevel, ikke minst fordi animathet ifølge Dahl (2000a) er mer grunnleggende for genussystemer enn det såkalt naturlig kjønn eller sexus er.

4.2.1 Et mellomtrinn (a)

Det kan se ut som endring 2, iallfall i mange dialekter, ikke går trinnløst, men via et mellomtrinn som vi hittil ikke har sett på. La oss begynne med å se på det som skjer i og omkring Oslo i vår tid. Mange talere har der bevart et suffiks *-a*, men dette suffikset kan ikke lenger ses på som eksponent for genus, men som eksponent for bøyingsklasse (jf. Fretheim 1985). Mens substantivene *bok* og *stol* stadig selekterer ulike suffiks, har skilnaden mellom dem altså ingen syntaktiske konsekvenser. Fretheim nevner det belysende eksempelet *Boka, den er min*. Det må kontrasteres med mer konservative dialekter, der vi finner *boka, den er mi*. I Oslo-området korrelerer da *-a* ikke lenger med hva som hender med andre, tilhørende ord. KL 2 er blitt til KL 1, i Wurzels terminologi; et genus er blitt til en deklinasjon, for som nevnt i avsnitt 1 vil vi bare regne bestemt-hetssuffikset som eksponent for genus så lenge det korrelerer med kongruensegenskaper.

Det kan se ut som det er paralleller i nordnorske dialekter. Etter det A.-K. Pedersen (2000) sier, står *-a* som bøyingssuffiks seg i Skibotn i Troms i dag, sjøl om det er lite igjen av noen egen femininkongruens. Med andre ord er skilnaden mellom *-a* og *-en* i Skibotn ikke lenger uttrykk for genus, men for bøyingsklasse. Også i finlandssvenske dialekter, slik disse er beskrevet av Sandström (1995: 104, 1996: 161), holder bøyingsklassene seg bedre enn kongruensskilnadene.

Overgang fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør er kjent også fra afrikanske språk. Wurzel (1986: 94, fn. 20) nevner eksempler på overgang fra semantisk motivert nominalklasse — som i praksis er mye likt genus — fra lobi og kenyansk pidgin-swahili. Slik Wurzel bemerker, er ei slik utvikling bare mulig når genus (ev. nominalklasse) på forhånd er uttrykt i ordet. Endringer fra genus til bøyingsklasse er altså velkjent, både innafor og utafor Skandinavia. Faktisk kan slike endringer ses på som grammatikalisering, som påpekt av Lehmann (1982). Etter mitt syn har ikke argumentasjonen til Lehmann og Wurzel på dette punktet fått den oppmerksomheta den fortjener, så vi skal bruke litt plass på dette poenget.

Ei endring fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør, som ved *-a*, kan ses som desemantisering, også kalt "semantisk bleiking", som er et kjennemerke på grammatikalisering ifølge Lehmann (1985: 307, [1982]/1995: 127 ff.). Bøyingsklasser blir stundom oppfattet som eksempler på "rein form" eller "Morphology by itself" (Aronoff 1994). Det er kanskje ikke fullt ut dekkende, ettersom mange bøyingsklassesystemer kan relateres til det semantiske kontrastprinsippet, om enn bare som biprodukt (Carstairs-McCarthy 1994). Likevel er det trulig mer berettiget å se bøyingsklasser som "rein form" enn genus: Genussystemer kan være 100% semantisk basert, men ikke 100% formelt basert (Corbett 1991), men i prinsippet er det vel ikke utelukket at et bøyingsklassesystem kan være 100% formelt basert; jeg kjenner iallfall ikke til noen teoretiker som direkte utelukker denne muligheta.

Det andre argumentet for å tale om grammatikalisering her er at genus ikke bare uttrykkes ved suffikser i skandinavisk. Genus kommer også til uttrykk ved uavhengige ord, jf. igjen *han*, *hun* osv. En bøyingsklasse kommer ikke til uttrykk ved uavhengige ord, og er dermed mer grammatikalisert, ifølge Lehmanns (1982/1995: 148) kriterium "syntagmatic bondedness", altså i hvilken grad elementet er bundet.

Riktignok er ikke utviklinga fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør grammatikalisering i den forstand at det skjer noen bevegelse på grammatikaliseringsskalaen. Slik kunne en også se på eksempelet som reanalyse, altså omtolking uten endring i overflatestrukturen, så lenge vi ikke ser utover ordgrenser. På den annen side er det vanskelig å se hvordan affikser skal kunne grammatikaliseres ytterligere ut fra grammatikaliseringsskalaen, men det kan fortsatt skje ting med dem, jf. Norde (2002). Både genusmarkører og bøyingsklassemarkører er affikser. Likevel er bøyingsklassemarkører altså mer grammatikalisert.

Jamt over er det langt fra enkelt å avgrense hva som er grammatikalisering, men etter mitt skjønn er det som her er sagt, grunn god nok til å regne overgangen fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør som grammatikalisering.

4.2.2 *Et alternativt mellomtrinn (b)*

I skandinavisk viser genus seg gjerne både ord-internt og ved kongruens. (Som nevnt antar vi i tråd med Dahl (2000b) og Enger (2004) at også suffikset i bestemt singular er genusmarkør.) Det ser aldri ut til å skje at begge deler forsvinner samtidig. Likevel er det ikke alltid at endring 2 skjer på den måten jeg har beskrevet nå. I for eksempel kvevlaxdialekten av svensk, som tales i Österbotten og er beskrevet av Rabb (2001), faller

suffiksene *-en* og *-a* sammen før kongruensen forsvinner. Denne dialekten går da ikke gjennom samme mellomtrinnet som dialektene i Oslo, Skibotn og en del andre finlandssvenske dialekter. Den går gjennom et mellomtrinn i stil med det konstruerte *Boken, den er mi*. Imidlertid sier Rabb (2001: 151) at suffikssammenfallet primært skyldes fonologisk endring. Ettersom fonologisk endring kan inntre uavhengig av grammatiske forhold, trenger altså ikke dette bekymre oss videre.⁷

Like fullt kan det se ut som det mellomtrinnet (a) som jeg har skissert med utgangspunkt i grammatikalisering, ikke er den eneste måten endring 2 kan foregå på. Det fins en annen måte utviklinga kan gå på, der utviklinga iallfall i første omgang er drevet av fonologien. Dette peker i retning av et sentralt poeng: Det som skjer med genus i skandinavisk, er absolutt deler av ett bilde, men samtidig er det her tale om interaksjon mellom flere drivkrefter; med andre ord ikke bare om grammatikalisering.

4.2.3 Etter mellomstadiet

Grammatikalisering forklarer altså ikke hele endring 2. Ettersom det er en tendens i grammatikaliseringslitteraturen til å tilskrive grammatikalisering en *svært* sentral rolle i endringsprosesser, kan det være grunn til å betone dette poenget. Det viser seg også ved de dialektene som går gjennom det mellomtrinnet som er beskrevet i 4.2.1 over; altså de dialektene som i første omgang har en overgang fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør for *-a*.

Som nevnt kan overgangen fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør regnes som grammatikalisering, men når suffikset *-a* deretter erstattes av *-en*, når for eksempel *boka* erstattes av *boken*, kan dette neppe betraktes som grammatikalisering. Vel kunne en med mye velvilje beskrive endringa som ei form for semantisk bleiking, idet suffikset *-en* blir knyttet til en semantisk sett mer heterogen klasse enn før, når opposisjonen mellom *-en* og *-a* blir borte. Likevel er det sterkere argumenter for å si at dette ikke er grammatikalisering. Overgangen medfører nemlig ikke at suffikset *-en* egentlig får noen ny grammatisk funksjon, snarere er det slik at flere leksemer blir brakt inn under domenet for *-en*. Det er heller ingen reduksjon i fonologisk substans for *-en* her.

Det virker rimeligere å beskrive spredningen av *-en* til gamle femini-

⁷ Ei liknende utvikling skjedde i standardsvensk, i og med at en også der kan finne kongruensskilnader uten tilsvarende bøyingsklasseskilnader. Jmfør den *gamle mannen – den gamla boken*. Men dette kan kanskje forklares som et resultat av språknormering (jf. Wesén 1969: 210), og behøver da kanskje ikke noen "intern" forklaring (jf. Wurzel 1994).

ner iallfall delvis ved hjelp av begrepet analogi.⁸ Jamfør

snok: snoken = bok: X, X = boken

snok: en snok = bok: X, X = en bok

Analogi er sjølsagt en veldig enkel forklaringsmodell, men helt urimelig er den nå ikke i dette tilfellet, bl.a. fordi det formodentlig var flere maskuliner enn femininer (iallfall om vi kan tru Beito framfor Davidson) og fordi en kan hevde at maskulinum framstår som det umarkerte genus. Dessuten er ubestemt singular i det store og hele mer frekvent og dermed formodentlig viktigere, mer salient, for talerne enn bestemt singular.⁹

Dette betyr at grammatikalisering aleine ikke kan forklare hele endring 2. Slik sett er analysen mindre elegant, ettersom vi ikke kan føre endringa tilbake til bare én mekanisme. På den annen side virker det usannsynlig at grammatikalisering skulle være den eneste faktoren som spiller inn ved endring 2 spesielt eller ved grammatisk endring generelt. Lehmann (1982/1995), som må regnes som sentral i innføringa av grammatikaliseringsteori, regner faktisk med at analogi er ei sentral drivkraft i grammatisk endring, og uavhengig av grammatikalisering.

Om dette resonnementet er rimelig, betyr det at grammatikalisering kan skape en ny situasjon som andre og tradisjonelt mer velkjente språkendringsprosesser kan bygge videre på. Kanskje er grammatikalisering noe av et makrofenomen, altså et fenomen som samler flere andre, uten at vi for den skyld må regne det som et epifenomen (altså et overflatefenomen som ved nærmere ettersyn ikke har noen egen eksistens). En slik konklusjon stemmer iallfall bra med Dahl (2001) og med avsnitt 5 nedafor.¹⁰

4.2.4 *Femininum fall og alliterativ kongruens*

Det kan ha vært andre forhold som også talte mot femininum — iallfall i norsk. Det følgende resonnementet er spekulativt, men det er ikke a

⁸ Dermed er absolutt ikke sagt at dette skal analyseres som ei fullstendig "internt motivert" språkendring. Men som nevnt fokuserer vi i denne artikkelen på strukturelle snarere enn sosiolingvistiske forhold.

⁹ Det at ubestemt singular er mer frekvent enn bestemt singular, bør kanskje begrunnes litt. Anders Nøklestad har gått gjennom materialet ved Tekstlaboratoriet, ILF/UiO. Resultatene for norsk i absolutte tal, fordelt på målform, er som følger: Bokmål: ubestemt ental 2 110 520, bestemt ental 1 046 691. Nynorsk: ubestemt ental 327 335, bestemt ental 230 795. Sjangerbunden variasjon er ikke tatt hensyn til her (bestemt er mer frekvent i skjønnlitteratur, mindre i sakprosa).

¹⁰ I så fall er svaret på Josephs (2001) spørsmål "Is there such a thing as grammaticalization?" rett og slett "ja".

priori åpenbart hvorfor akkurat maskulinum og femininum skulle falle sammen. Det har ikke gått slik i alle indoeuropeiske språk. I romanske språk er maskulinum falt sammen med nøytrum, i tysk (som rett nok ikke har fått noe sammenfall i ental) er det maskulinum og nøytrum som henger tettest i hop.

I noen grad har mange varianter av skandinavisk hatt overt genus eller til og med alliterativ kongruens.¹¹ Med overt genus forstår vi at genus går fram av substantivets form, med alliterativ kongruens forstår vi etter Corbett (1991: 117) at substantivet sjøl inneholder en markør som er lik kongruensmarkøren, og som tydelig indikerer substantivets genus. Her er et eksempel på alliterativ kongruens fra swahili (sitert etter Corbett 1991: 117):

ki-kapu ki-kubwa ki-moja ki-lianguka
7-korg 7-stor 7-en 7-falt
'Ei stor korg falt'

Det virker kanskje uortodokst å tale om alliterativ kongruens og overthet i samband med skandinavisk, men Corbett (1991: 117, 62 f.) betoner at distinksjonen mellom overte og koverte genussystemer er et spørsmål om grad, slik at for eksempel swahili har et mer overt genussystem enn russisk, som i sin tur har et mer overt genussystem enn fransk.

La oss nå se på skandinavisk, nærmere bestemt sørøstlandsk slik jeg snakker det:

en slit-en mann, d-en mann-en
ei slit-en bok, d-en bok-a
eġ slit-ent hus, d-e hus-e

Det er klart sterkere tendens til alliterativ kongruens i maskulinum enn i femininum. Skilnaden femininum — nøytrum er mindre tydelig. Maskuliner er nemlig nærmest konsekvent knyttet til elementet *-en*. Nøytrer er forbundet med endelser på *-e* eller *-t*. Femininer er koplet til *ei*, *-en* eller *-a*. Med andre ord har femininer mindre enhetlig uttrykk. Her spør en seg sjølsagt hvorfor egne femininumsformer (*slita*) falt bort tidligere, men når utviklinga først er kommet hit, kan det at maskulinum har såpass tydelig formelt samsvar mellom ubestemt artikkel og bestemt-hetssuffikset, fungere som et "konkurransafortrinn" framfor femininum, der formsamsvaret er klart svakere. Nøytrum har ikke hatt så enhetlig

¹¹ Dette poenget kommer sjelden fram i den norske litteraturen, men helt originalt er det ikke. Se for eksempel Greenberg (1978) og Braunmüller (2000). (Braunmüller bruker rett nok ikke denne terminologien, men poenget er det samme.)

markering som maskulinum, men likevel mer enhetlig markering enn femininum.

Som sagt er denne hypotesen spekulativ, men den kan være verdt å nevne fordi fenomenet alliterativ kongruens oftest blir oversett i framstillinga av skandinaviske genussystemer, enda skandinavisk altså oppviser det i noen grad, og overt genus (som alliterativ kongruens altså er ei spesialform av) bidrar til at genussystemer står støtt, ifølge Corbett (1991:313). Psykologvistisk evidens ser ut til å peke i samme retning: "Where gender is marked consistently with the same affix, for example, on the noun and any adjective modifying that noun, children seem to find it easier to acquire" (Clark 1998: 381). Innafor Naturlig morfologi (for eksempel Wurzel 1994) vil en si at det er en tendens til uniformitet; altså enhetlighet i uttrykket.

Om denne tanken er rett, er det verdt å merke seg at de sørøstlandske dataene som er oppgitt over, ikke strukturelt sett svarer fullstendig til norrønt, men representerer ei delvis fonologisk utvikling derfra. Med andre ord kan det se ut til at grunnlaget for femininums fall delvis blir lagt av lydendringer, som grammatikken så jobber videre ut fra. Igjen ser vi at det som skjer med genus, skyldes flere mekanismer, jf. 4.2.3.

4.3 Om endring 3

Om pannekakesetninger (for eksempel *Pannekaker er godt*) regnes som såkalt nøytral kongruens, passer de ikke inn i det bildet jeg har tegnet. Det er likevel et alternativ, nemlig å regne dem som såkalt referensiell — eller semantisk — kongruens. (Se nærmere Enger 2003 og referanser der.)

Dermed kan både endring 2 og endring 3 betraktes som "re-semantisering" av genussystemet. Dette er samtidig indirekte støtte for analysen av pannekakesetninger som semantisk kongruens, fordi den analysen åpner for å se oppkomsten av dem i en større sammenheng (jf. Braunmüller 2000, Enger 2003). Semantikken ved genus var blitt forholdsvis ugjenomsiktig, og gjennom disse endringene blir den tydeligere, om enn bare for deler av genussystemet. Det er altså tale om fornyelse, jf. 4.1 og 4.4.

Endring nummer 3 er ikke bare at *pannekaker* får nøytrale adjektiver. Noe som henger nøye sammen med dette, er at en nomenfrase som *pannekaker* i moderne skandinavisk kan vises til med *det*. En kan faktisk spekulere på om det har vært mulig å vise til *pannekaker* med pronomenet *det før* det var mulig å bruke adjektivformer som *godt* om pannekakene. Nygaard (1906: 81) bemerker nemlig allerede for norrønt følgende: "Ikke

sjelden gives henvisningen en ubestemt form ved intetkjønnsformen *þat*, ogsaa der, hvor pron. dog nærmest viser hen paa et bestemt substantivisk begreb af et andet kjønn eller tal.”

Dette stemmer ogsaa med Corbetts (1991:226) kongruenshierarki, idet semantisk kongruens skal kunne være mulig ved pronomen uten å måtte være det ved predikative adjektiver, mens det derimot ikke skal kunne gå an at det er semantisk kongruens ved predikative adjektiver uten at det er det ved pronomen.

På et vis har endring nummer 3 mye til felles med endring nummer 1. Begge endringene medfører endring i bruk av pronomen ved NP-ekstern kongruens. Derfor er det rimelig å se endring 3 og endring 1 som nær beslektet. I begge tilfeller handler det om *constructio ad sensum*, eller referensiell kongruens. Denne tankegangen har meg bekjent ikke vært mye framme i litteraturen. Men vi ser altså at genusendringene henger sammen. Slik sett er det synd (om enn forståelig) at pannekakesetninger i litteraturen er blitt betraktet i isolasjon fra andre genusendringer.

4.4 Diskusjon

Vi har sett både semantisk bleiking og semantisk styrking i det skandinaviske genussystemet; ifølge Wurzel (1986) er begge deler å vente i den diakrone utviklinga av genus- og nominalclassesystemer. Wurzel betoner likevel at semantisk styrking vil skje NP-eksternt, mens bleiking vil skje NP-internt. Det er nettopp det som har hendt i det skandinaviske tilfellet, i den forstand at reduksjonen skjer i KL 1 og 2 (altså ved deklinasjon og ved genus i nominalfrasen), utvidelsen i KL 3 (altså NP-ekstern pronomenkongruens).

Hvis vi følger M. Pedersen (1999), Jahr (2001) og Nesse (2002) i å anta at kontakt har vært relevant for slike endringer, er dette av interesse for Aikhenvalds poeng i 3 over om at kontakt kan føre til reduksjon av substantivklassifisering. Det kan altså se ut til at ogsaa det omvendte kan finne sted; kontakt kan ogsaa føre til utvidelse av substantivklassifisering, i den forstand at kontakt kan være relevant ikke bare når genussystemet reduseres (ved endring 2), men ogsaa når det utvides (ved endring 1). Likevel medfører ikke kontakt reduksjon og utvidelse på samme sted: Vi får reduksjon av KL 2 (det leksikalske genussystemet), men utvidelse av KL 3 (det referensielle genussystemet).

Etter Wurzel (1986: 92) er det som nevnt å vente at semantisk bleiking skjer NP-internt, semantisk styrking NP-eksternt. Med andre ord er det altså neppe fullstendig tilfeldig at de skandinaviske endringene foregår

slik de gjør. Det er formodentlig heller ikke tilfeldig at endring 1 skjer forut for endring 2: Vi kan ikke forutsi at begge skulle skje, men når de skulle skje, var dette den rimeligste rekkefølgen. Det kan være verdt å betone at Wurzel forklarer denne typen endringer uten å påkalle kontakt, og at reduksjon av substantivklassifisering kan finne sted uten ytre årsaker.

Både endring 1 og endring 3 kan forstås som en slags resemantisering, eller ei form for fornyelse av genussystemet. Det er ikke åpenbart i hvilken grad resemantisering/fornyelse er grammatikalisering, men det er på sett og vis ofte del av samme "kretsløpet", like fullt. Fornyelse er bl.a. nevnt av Greenberg (1978), Lüdtke (1980) og Lehmann (1982/1995). Sjølve ideen om fornyelse har vært kritisert, men kan nok ha en del for seg (jf. Vincent 1995: 439 f.).

Endring 2 blir ofte betegnet som ei forenkling i litteraturen, fordi en distinksjon blir borte; to klasser blir til én. Endring 1 er på et vis det motsatte av ei forenkling, all den tid en ny distinksjon oppstår; én klasse blir til 2. Billedlig talt: Det som blir vunnet på et hold, går tapt på et annet hold. Dette er et kjent og kjært tema innafor naturlighetsteoretiske tilnærminger til språkhistorie; se for eksempel Vennemann (1993), Wurzel (1994). På et vis er altså gevinsten av endringene i skandinavisk genus i et systemperspektiv "svært nær null", slik Lehmann (1985: 316) sier ofte vil være tilfellet med grammatikaliseringsendringer generelt. Det kan virke paradoksalt at mange små endringer ikke medfører en total systemovergripende endring, men det er ikke helt uventet. Vi kjenner nemlig ikke til noe språk der de ulike genussystemene er fullstendig ubeslektet, altså der de ulike genusedistinksjonene er fullstendig uavhengige av hverandre (Corbett 1991: 188, Dahl 2000b: 589).

På den annen side skjer ikke endringene fullstendig på slump. Semantikken bakom distinksjonen mellom maskulinum og femininum før endring 2 har funnet sted, er nemlig temmelig ugjenomsiktig for en stor del av ordforrådet (utenom ord for mennesker). For en betraktelig del av ordforrådet er genusedistinksjonen formodentlig ikke semantisk basert i det hele tatt, men formbasert. Derimot er semantikken bakom distinksjonen *han/hun/den* etter endring 1 heller opplagt. Semantikken bakom genussystemet blir altså tydeligere etter endringene. Dette er vel også bakgrunnen for det litt paradoksale forholdet at mens endring 2 ofte er blitt betegnet som ei forenkling, har ingen noen gang betegnet endring 1 som forvanskning.

5 Om semantisk bleiking

Så langt har jeg hevdet at grammatikalisering er et nyttig perspektiv for studiet av de skandinaviske endringene. Nå skal vi snu på flisa og se at studiet av de skandinaviske endringene også er nyttig for grammatikaliseringsteori.

Jeg har hevdet at en overgang fra genusmarkør til bøyingsklassemarkør er et eksempel på grammatikalisering. Et av argumentene var at overgangen var semantisk "bleiking", som ofte regnes som et kjennermerke på grammatikalisering.

Når *den* blir grammatikalisert som personlig pronomen, altså ved endring 1, blir likevel de gamle personlige pronomena *han*, *hun* også endret; det er en bieffekt, og en direkte konsekvens av at pronomenet *den* eter seg inn på deres område. Men det som hender med *han*, *hun*, om det aldri så mye er en direkte konsekvens av endring 1, kan ikke kalles semantisk bleiking; det må faktisk beskrives som semantisk styrking, for som nevnt i 4.1 blir betydningene til *han*, *hun* mindre abstrakt. Dessuten blir de to pronomena medlemmer av et større paradigme enn før. Reduksjon av størrelsen på et paradigme kan tas som kriterium på økt grammatikalisering (Lehmann 1982/1995); det er altså det motsatte som hender med *han*, *hun*.

Dette ser ut til å støtte en påstand satt fram av Herring (1991: 253 f.):

It has [...] been claimed that grammaticalisation involves semantic bleaching, or weakening of lexical meaning and that this process [...] is unidirectional. The validity of this claim, however, is [...] less evident [...] since not all meaning change necessarily involves bleaching, and in numerous instances [...] the exact opposite process, that of semantic strengthening, may also take place. A more comprehensive view would seem to be that weakening and strengthening are independent processes, either or both of which may potentially be a factor in grammaticalisation in any given instance.

Nå er ikke Herring den eneste som har tenkt i slike baner. Traugott & König (1991: 190) mener "Bleaching and grammaticalization must be uncoupled" og at "certain kinds of grammaticalization are instances of strengthening of informativeness", og Haspelmath (1999: 1061 f.) sier at han er "not sure that semantic grammaticalization is as central to the process as has generally been assumed". Endring 1 er langtfra det eneste eksempelet på at bleiking kan føre til styrking.

Vi kan se kort på et tysk eksempel, som er behandlet av Jobin.

Suffikset *-in* blir generalisert i tysk i dag. Fra å være et uttrykk bare for "kvinnelig" utvides det til å ha et bruksområde som omfatter alle femina. Vi finner altså i dag eksempler som

*Die AG Lufthansa ist Betreiberin des Lufthafens*¹²

Det som skjer med *-in*, kan regnes som grammatikalisering og som semantisk "bleiking". Det som da skjer med "null-endelsen", fraværet av *-in*, er semantisk styrking. Det suffikset får et mindre virkeområde, etter som det går over fra å være umarkert til å uttrykke maskulinum.

Eksempler som disse støtter en påstand som er satt fram av Dahl (2001:92): "In order to understand what is wrong with the idea that grammaticalization is the in-tandem movement along a set of linear scales [som altså er C. Lehmanns syn, HOE], it is important to realize a few things. One of them is that one and the same process may lead to both ups and downs on a parameter."

Det at semantisk bleiking et sted indirekte fører til semantisk styrking et annet sted, kan for øvrig tale for det klassiske strukturalistiske synet at et språk er et system der mye henger sammen. Dette gjelder likevel ikke i like stor grad for alle deler av språket. Pronomensystemet er nå engang mye "tettere" enn for eksempel leksikonet som helhet. Grammatikken er mer av en sammenhengende struktur enn det leksikonet er. Det virker med andre ord rimelig at for eksempel et personlig pronomen henter mye av sin betydning fra opposisjonen til andre pronomen; derimot virker det mindre rimelig at for eksempel et substantiv i like stor grad skulle hente sin betydning fra opposisjonen til alle andre substantiv, ganske enkelt fordi disse er så mange.

Før endring 1 hadde *den* som personlig pronomen trulig en viss støtte i dialektene, slik Beito (1954: 12) nevner for nynorske dialekter, noe som igjen indikerer at endring 1 ikke bør gis ei "reint sosiolingvistisk" fortolkning. Da kunne *den* også brukes om person: *den var ikkje redd* (= *han var ikkje redd*).

Mitt inntrykk er at en slik bruk av *den* er utelukket i en del av de dialektene som har gjennomgått endring 2. Slik er det rett nok verken i standardsvensk eller nordnorsk, men det er slik i sørøstlandsk slik jeg sjøl taler det. Å bruke *den* om et menneske er altså ikke aktuelt. Iallfall i denne språklige varieteteten har da *den* ikke bare vunnet nytt land gjennom endring 2, men også tapt noe av sitt gamle. Slik har *den* på en måte fått utvidet betydning, på en annen måte innsnevret. Dermed er seman-

¹² Eksempelet er autentisk. Det stammer fra Jobin (2004).

tisk bleiking ikke noen nødvendig bestanddel i grammatikalisering (jf. Dahl 2001). Om de andre vanlige kriteriene for grammatikalisering kan reduseres på samme vis, står vi kanskje igjen med Dahls (2001:108) konklusjon om at kjernen i grammatikalisering er grammatikalisering. Dette er unektelig en litt frustrerende konklusjon, men det er samtidig et godt argument for at grammatikalisering ikke bør ses på som et epifenomen.

6 Sammenfatning

Denne artikkelen kan sammenfattes slik:

- Endringene i skandinavisk genus er blitt sett i et grammatikaliseringsperspektiv. Dette perspektivet har vist seg nyttig for å relatere de ulike endringene nærmere til hverandre. Ettersom endringene følger til dels beslektede prinsipper og til dels samme dialektgeografiske mønstre, er det nemlig all grunn til å tru at de er beslektet.
- Eksponenter for genus kan endres til eksponenter for bøyingsklasse ved grammatikalisering.
- Oppkomsten av såkalte pannekakesetninger kan betraktes som eksempler på "resemantisering". Dermed kan de koples til de andre endringene i genussystemet. Omvendt gir denne koplinga støtte til å analysere pannekakesetninger som semantisk kongruens.
- Semantisk "bleiking" er ikke et unidireksjonalt fenomen (jf. Herring 1991); faktisk kan semantisk "bleiking" et sted i språkssystemet føre til semantisk "styrking" et annet sted i systemet.
- Grammatikalisering samhandler med andre former for språkendring. På den ene side gir de tre endringene vi har sett på, mening i et samlet grammatikaliseringsperspektiv; på den annen side er grammatikalisering aleine ikke tilstrekkelig forklaring av disse endringene.

Mer generelt håper jeg å ha vist at grammatikalisering er et nyttig perspektiv for å forstå endringene i det skandinaviske genussystemet, og samtidig at disse endringene faktisk hjelper oss til å forstå grammatikalisering litt bedre. Dette illustrerer det Comrie (1989: xiii) sier: "the maximum benefit both to general linguistics and to the description of individual languages will develop from the maximum integration of these two approaches".

Litteratur

- Aikhenvald, A. 2000: *Classifiers: A typology of noun categorization devices*. Oxford University Press, Oxford.
- Aronoff, M. 1994: *Morphology by itself*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Beito, O. T. 1954: *Genusskifte i nynorsk*. Jacob Dybwad, Oslo.
- Braunmüller, K. 2000: "Gender in North Germanic: a diasystematic and functional approach". *Unterbeck, B. et al.* (utg.), 25–54.
- Carstairs-McCarthy, A. 1994: "Inflection class, gender and the Principle of Contrast". *Language* 70, 737–88.
- Clark, E. E. 1998: "Morphology in Language Acquisition". Spencer, A. & A. Zwicky (utg.), *The Handbook of Morphology*. Blackwell, Oxford, 374–89.
- Claudi, U. 1985: *Zur Entstehung von Genussystemen*. Buske, Hamburg.
- Comrie, B. 1989: *Language Universals and Linguistic Typology*. 2. utg. Blackwell, Oxford.
- Corbett, G. G. 1991: *Gender*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahl, Ö. 2000a: "Animacy and the notion of semantic gender". *Unterbeck, B. et al.* (utg.), 99–116.
- Dahl, Ö. 2000 b: "Elementary gender distinctions". *Unterbeck, B. et al.* (utg.), 577–94.
- Dahl, Ö. 2001: *The maturation of linguistic patterns*. Manuskript, Stockholms universitet.
- Dahl, Ö. 2002: "What's gender good for anyway?". Foredrag ved konferansen "Genus i grammatikken/The grammar of gender", Oslo. Manuskript, Stockholms universitet.
- Davidson, H. 1990: *Hanhonden: genusutveklingen i svenskan under nysvensk tid*. Lund University Press, Lund.
- Dorian, N. 1993: "Internally and externally motivated change in language contact settings: doubts about dichotomy". Jones, C. (utg.), *Historical linguistics: problems and perspectives*. Longman, London, 131–55.
- Dressler, W. U. 1985: "Typological aspects of Natural Morphology". *Wiener Linguistische Gazette* 35/36, 3–26.
- Dressler, W. U. 1988: "Preferences vs. strict universals in morphology: Word-based rules". Hammond, M. & M. Noonan (eds.), *Theoretical morphology*. Academic Press, San Diego, 143–55.
- Enger, H.-O. 1999: "Markedness conflicts: sociolinguistic speculations". *Sprachtypologie und Universalienforschung* 52, 380–96.
- Enger, H.-O. 2003: "Pannekakesetninger er semantisk kongruens". *Maal og Minne*, 69–91.
- Enger, H.-O. 2004: "On the relation between gender and declension: a diachronic perspective from Norwegian". *Studies in Language* 28, 51–82.
- Fretheim, T. 1985 [1976]: "Er bokmålet tre- eller tvekjønnet?". Jahr, E. H. & O. Lorentz (utg.), *Morfologi/Morphology*. Novus, Oslo, 99–102.

- Faarlund, J. T., S. Lie & K. I. Vannebo 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Greenberg, J. H. 1978: "How does a language acquire gender markers?". J. H. Greenberg et al. (eds.), *Universals of Human Language, volume 3: Word structure*. Stanford University Press, Stanford, 47–83.
- Haspelmath, M. 1999: "Why is grammaticalization irreversible?". *Linguistics* 37, 1043–68.
- Heine, B., U. Claudi & F. Hünemeyer 1991: *Grammaticalization: A conceptual framework*. Chicago University Press, Chicago.
- Herring, S. C. 1991: "The grammaticalization of rhetorical questions in Tamil". Traugott, E. C. & B. Heine (utg.), *Approaches to Grammaticalization, volume 1*. John Benjamins, Amsterdam, 253–85.
- Jahr, E. H. 2001: "Historical sociolinguistics: The role of Low German language contact in the Scandinavian typological shift of the late Middle Ages". *Lingua Posnaniensis* XLII, 95–105.
- Jobin, B. 2004: *Genus im Wandel. Studien zu Genus und Animatizität im Deutschen und Schwedischen*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Joseph, B. D. 2001: "Is there such a thing as grammaticalization?". *Language Sciences* 23, 163–86.
- Kilarski, M. & Krynicki, G. 2001: "Not arbitrary, not regular: the magic of gender assignment". *Foredrag ved Societas Linguistica Europae* 34, Leuven, august 2001.
- Lehmann, C. 1982: "Universal and typological aspects of agreement". Seiler, H. & Stachowiak, F. J. (utg.): *Apprehension: Das sprachliche Erfassen von Gegenständen. Teil II: Die Techniken und ihr Zusammenfassung in Einzelsprachen*. Tübingen: Gunter Narr, 201–67.
- Lehmann, C. 1985: "Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change". *Lingua e Stile* xx, 303–19.
- Lehmann, C. 1995 [1982]: *Thoughts on grammaticalization*. Lincom, München.
- Lüdtke, H. 1980: "Auf dem Wege zu einer Theorie des Sprachwandels." Lüdtke, H. (utg.), *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*. Mouton de Gruyter, Berlin, 182–252.
- Nesse, A. 2002: *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen* (Det norske videnskaps-akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Nr. 2). Novus, Oslo.
- Neset, T. & Enger, H.-O. 2002: "Morphological splits — iconicity and optimality". Bendjaballah, S. et al. (utg.), *Morphology 2000*. John Benjamins, Amsterdam, 271–82.
- Norde, M. 2002: "The final stages of grammaticalization: Affixhood and beyond". Wischer, I. & G. Diewald (utg.), *New Reflections on Grammaticalization*. John Benjamins, Amsterdam, 45–66.
- Nygaard, M. 1906: *Norrøn syntax*. Aschehoug, Kristiania.
- Pedersen, A.-K. 2000: "Norsk talemål i eit språkkontaktområde". *Talatrosten* 34, 20–37.

- Pedersen, M. 1999: "Genusforenkling i københavnsk". *Danske folkemål* 41, 79–105.
- Rabb, V. 2001: "Hur starka är de starka maskulinerna?". Nordman, M. et al. (utg.), *Svenskan i Finland* 6. Vasa University, Vasa, 150–60.
- Sandström, C. 1995: "Maskulinum och femininum som grammatiskt genus i nyländska dialekter". Saari, M. & J. Lindström (utg.), *Svenskan i Finland* 3. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur ved Helsingfors universitet, Helsingfors, 94–106.
- Sandström, C. 2000: "The changing system of grammatical gender in the Swedish dialects of Nyland, Finland". *Unterbeck, B. et al.* (utg.), 793–807.
- Sandström, C. 2001: "Synchronic variation in the gender system during dialect levelling." J. M. Fontana et al. (utg.), *ICLaVE1: Proceedings of the first international conference on language variation in Europe*. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 197–206.
- Sasse, H.-J. 1993: "Syntactic Categories and Subcategories." Jacobs, J. et al. (utg.), *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Mouton de Gruyter, Berlin, 646–86.
- Traugott, E. C. & E. König 1991: "The semantics-pragmatics of grammaticalization revisited". Traugott, E.C. & B. Heine (utg.), *Approaches to grammaticalization, volume 1*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 189–218.
- Unterbeck, B. et al. (utg.) 2000: *Gender in grammar and cognition*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Vennemann, T. 1993: "Language change as language improvement". Jones, C. (utg.), *Historical linguistics: problems and perspectives*. Longman, London, 319–45.
- Vincent, N. 1995: "Exaptation and grammaticalization". Andersen, H. (utg.), *Historical linguistics 1993*. John Benjamins, Amsterdam, 433–46.
- Wellander, E. 1955: "Ärter är gott och liknande inkongruenta satstyper". *Ny-svenska studier* 35, 1–47.
- Wessén, E. 1969: *Svensk språkhistoria 1: Ljudlära och ordböjningslära*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Widmark, G. 1966: "Den inkongruenta neutrala predikatsfyllnaden och dess plats i dagens svenskans genussystem". *Nysvenska studier* 46, 91–135.
- Woods, N. J. 2001: "Internal and external dimensions of language change: the great divide? Evidence from New Zealand English". *Linguistics* 39, 973–1007.
- Wurzel, W. U. 1986: "Die wiederholte Klassifikation von Substantiven: Zur Entstehung von Deklinationssklassen". *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 39, 79–96.
- Wurzel, W. U. 1994: *Grammatisch initiiertes Wandel*. Brockmeyer, Bochum.